

URTX

J OCS POPULARS TRADICIONALS A L'URGELL

Francesca Bardaji Santiveri

JOCs POPULARS TRADICIONALS

A L'URGELL

**Francesca
Bardaji
Santiveri**

Museu Comarcal
de l'Urgell - Tàrrrega

Els jocs tradicionals són aquells que han anat passant de pares a fills, gràcies a la transmissió de la seva pràctica i de les seves regles. En la societat actual hi ha una tendència creixent a la desaparició de la major part d'aquests jocs i a la estandardització d'alguns dels que perviuen, sovint substituïts per pràctiques esportives reglades.

Des del Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega, conjuntament amb membres del Laboratori de Praxiologia Motriu de l'INEFC-Lleida, s'ha realitzat, de juliol de 2000 a desembre de 2002, el treball de recerca i estudi dels jocs populars tradicionals a l'Urgell, en el marc de l'IPEC (Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya) del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana de la Generalitat de Catalunya.¹

L'objectiu d'aquest treball ha estat la identificació i inventari dels diferents jocs tradicionals jugats a l'Urgell, prendre nota de les variants locals de cada joc, documentar els estris de joc que es conserven i enregistrar imatges que facin referència a aquests tipus de jocs.

Per poder abastar tot el territori de l'Urgell, l'estudi s'ha realitzat en tres etapes. En cada etapa la recerca s'ha centrat en una zona diferent, fet que ha permès tenir accés, de forma més estructurada i detallada, a les peculiaritats i trets diferencials dels jocs practicats als municipis que conformen la unitat geogràfica de la comarca. El treball de camp s'ha realitzat a 34 poblacions.

La primera recerca (de juliol a desembre de 2000) es va fer a les poblacions del terme municipal de Tàrrrega; la segona (de maig a novembre de 2001) a localitats properes a la vall del Corb, i la tercera (d'abril a desembre de 2002) a nuclis de la vall del Sió i a pobles del pla situats entre l'Ondara i el Sió.

El treball de recerca s'ha basat en les fonts orals. Les entrevistes, enregistrades en cinta d'àudio, s'han centrat sobretot en persones majors de 60 anys, que són les que poden recordar els jocs més antics. Aquestes entrevistes constitueixen un testimoni de valor incalculable, ja que els informadors, a més d'explicar-nos els seus jocs d'infantesa, ens han ajudat a copsar l'entorn humà, sociopolític, econòmic i cultural en el qual tenien lloc els jocs de la primera meitat del segle XX a l'Urgell. La informació facilitada per totes les persones entrevistades ha estat imprescindible per poder comprendre el context històric, marcat per la guerra i la postguerra, que va influir en els jocs la seva infantesa i joventut.

A cada població s'ha contactat, sempre que ha estat possible, amb dos homes i dues dones, per tal d'obtenir una informació plural i contrastada. En total s'han fet 93 entrevistes, la majoria de les quals han estat individuals. En algunes entrevistes però, s'ha pogut parlar alhora amb persones de generacions diferents, la qual cosa ha permès detectar jocs que havien estat practicats i que uns vint anys després ja s'havien perdut; així com jocs que els pares entrevistats no coneixien i, en canvi, eren usuals durant la infantesa dels seus fills. Aquest fet ens demostra que els jocs, com altres tradicions i costums, no són inamovibles, sinó que van canviant i van adaptant-se a la societat que els practica. Per aquest motiu la investigació s'ha fet seguint una metodologia contextualitzada i per tant, de cada un dels 265 jocs identificats s'ha fet una fitxa individualitzada, seguint el model facilitat per l'IPEC, on han quedat reflectits tant els aspectes tècnics dels jocs (descripció i regles) com els aspectes socioculturals (qui hi jugava, on, quan, com, per què...).

Cal tenir en compte que aquest recull de 265 jocs no és exhaustiu, atesa la limitació temporal de la recerca i la impossibilitat d'entrevistar

a tota la població de la comarca. No obstant això, tot i que no s'ha recollit la totalitat dels jocs practicats a l'Urgell, sí que podem afirmar que en el recull hi consten els més significatius o populars, ja que són aquests els que queden més gravats a la memòria dels protagonistes i que per tant tots els informadors van recordar. Per altra part hem comprovat que alguns d'aquest jocs encara es practiquen avui dia, però que la majoria han estat bandejats i actualment la mainada els desconeix.

Una vegada finalitzada la recerca i després de fer l'anàlisi del total de les dades obtingudes, n'hem pogut valorar i contrastar els resultats. Entre els aspectes més rellevants podem assenyalar els que fan referència a la nomenclatura, als protagonistes, a l'espai, al temps, als materials de joc emprats i als objectius. Hem detectat tant aspectes generals o comuns dels jocs com peculiaritats pròpies de zones concretes.

Pel que fa a la nomenclatura, hem observat que un mateix joc o estri de joc en uns pobles l'anomenen d'una manera i en altres li donen un nom diferent. Altres jocs, encara que en algun indret concret presentin variants o singularitats pròpies pel que fa a les regles o al procediment de joc, se'ls coneix amb el mateix nom a tots els pobles de l'Urgell. Dins d'aquest últim cas assenyalem: el futbol, saltar a corda, estirar la corda, alçar la corda, els quatre sabaters, ball rodó, sant Joan de les canadelles, conillots amagar, arrencar cebes, la gallina cega, el matarile, els disbarats, el telèfon, el giro (amb patacons), el pam i toc (amb patacons o amb boles), el pare carabasser, el mocador, les curses de sacs, les curses de bicicletes, trencar l'olla, la baldufa, les cartes, les bitlles, les nines, el diàbolo i el io-io.

En canvi, altres jocs i estris de joc se'ls coneix amb noms diferents:

- el joc de la pilota: frontó, pilota a mà, pilota a la paret, el boto, el botamà, el cap i cua o la pareteta;
- el joc de les monedes: cara o creu, xapes o la ratlleta;
- el joc d'encavallar patacons, cartes o tapes de caps de llumins: deus, la reixeta o la pareteta;
- el joc del tres en ratlla: nillo, narro, marro, la carrereta, les tres pedretes o ciguetes;
- el joc del cavall fort: cavaxal, camanxal o cap i salt;
- el joc de saltar esquenes: el mismo, la media entera, plantar vinya, saltar i parar, els cavallets, el rellotge, la salinguna o la silinguna;
- el joc d'amagar: cuc, cuit, catarroja, gato, gata, la malla, el pot o alçar la barra;
- el joc de la xarranca: escarranxa, l'eixarranca, l'enxanc, el xarranco, el xanxo, el plam, el penillo, l'illo, la xip-xap, el rutllon, les dames,

el gínjol, l'escaleta, el narro, el fèndit, la setmana, l'aeroplano o l'avió;

- el joc de l'estre: la joca, la capseta o el clitxo;
- el joc del bòlit: el bèlit, el boli o el buli;
- el joc d'endevinar quants objectes s'amagen dins el puny: la morra, parells i escarcés, puny punyot, castelletes en porta, carabasseta en porta o el quinzet;
- el dels quatre pilanets: els quatre cantons, les quatre puntes, els quatre pilons, els quatre pilans o xauxa;
- el joc del flendi de patacons: palet, flendi de truques o simplement patacons;
- vel joc de l'espardenyeta: la sabateta, el mocadoret o el morral;
- el joc de fer bronzir un botó: el botó, el pade-llàs, el mixonet;
- el d'amagar cosetes: amagar penyores, mocadoret, coseta la ling-ling o campaneta la ling-ling;
- el de rebentar cassoletes de fang: el Bernat, peta Manuel, "peta peta cul de gos" o pares berenats;
- el joc de picar paret: un dos tres pica paret, un dos tres cara va o un dos tres salta pagès;
- les boles també eren anomenades: todes, cinguetes, caniques o patenes; les boles grosses: patenots o bolots;
- la rutlla: cèrcol, rodol, aro o roda;
- les tapes de les caps de llumins: sants, argiles, toreros, isles o cartetes;
- els ossets: cinguetes, cinguetes, todos o marros; els patacons: truques o patafes;
- els estels: grues o cometes, i
- la fona: tiraxines, tiragomes, tirapedres.
- les xanques o pots de llauna: zancos, catúfols, esclops, potaines o manapeus.

**Manuel de Pedrolo
quan era petit
fotografiat amb
una rutlla.**

(Fotografia: J. Abelló.
Col·lecció Fons
Pedrolo. Tàrraga)

Pel que fa als protagonistes hem constatat que hi havia jocs més propis dels nens i altres més propis de les nenes. També hem pogut identificar quins jocs s'acostumaven a jugar durant la infantesa, la joventut i l'edat adulta.

Els jocs més jugats pels nens i nois adolescents eren: el futbol, pilota a mà, el gep i el tit, el cavall fort, jocs de saltar esqueses, jocs amb baldufa, la rutlla, el bolitxo, l'estre, lladres i civils, moros i espanyols, santigre, el batlle, la bufanda, la trena, la bandera, el llop, la morra, les xapes, la soda, l'abugot o borinot, endevina qui t'ha pegat, les curses (a peu o cossos, de sacs, de carretons, de bicicleta...), la bufanda, el llop, construir cabanes, jocs de lluita...; gairebé tots ells jocs de força o competitius.

Els més jugats per les nenes eren els que simulaven el rol dels adults (a nines, a casetes, a comprar i vendre...), els balls rodons i els jocs de rotllana (diverses versions), els de saltar a corda (moltes versions), els de xerranca, els jocs amb pedretes, amb ossets, amb didals i amb agulles, el matarile, l'anelleta, amagar penyores, el puny punyet, picar mans, les cantiretes, la cadireta, picar paret, Sant Joan de les Canadelles, punxonet o ditets...; la majoria són jocs associats a una cançó.

Altres jocs eren mixtes, jugats per ambdós sexes, encara que no acostumaven a jugar-hi junts, tot seguint el cànon educacional i social de l'època, que marcava guardar certes distàncies. Entre aquests jocs trobem: el cuc o cuit amagar, el bòlit, els patacons, les boles, les bitlles petites, els fils als dits, les cartes, els quatre pilanets, la gallina cega, la gallina ponicana, l'olla, els disbarats, el telèfon, l'espardenyeta, el pare carabasser, les cadires, l'olla, el mocador, arrencar cebes, estirar la corda... Molts d'aquests jocs, quan es jugaven durant l'adolescència servien per iniciar l'aproximació o la relació entre membres dels dos sexes; amb aquesta finalitat explícita trobem el ball de l'escombra, el del "rellevo", el de la patata, el de les cartes i el de la sorpresa; amb aquest mateix objectiu, en alguns po-

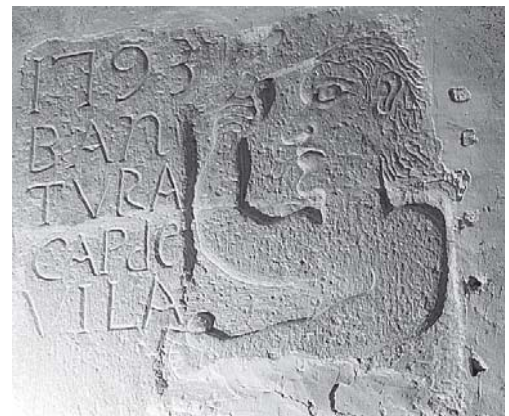
bles les noies brodaven amb el seu nom les cintes que s'utilitzaven per al joc de nois d'estirar cintes, amb la finalitat de sortejar amb qui ballarien després.

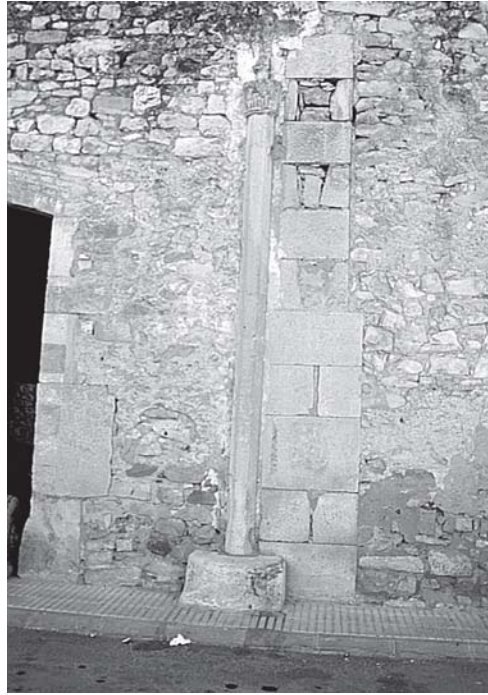
Els jocs més comuns entre els adults eren els de taula, principalment les cartes. Les dones jugaven a l'oca, al parxís, a les dames, al quinto (una loteria) i als jocs de cartes de l'escambrilla o descambrilla, la mona i la pandorga o marronga. Els homes acostumaven a jugar al dòmino i als jocs de cartes del tuti o tute, el subastat, el truc, la manilla, el tresillo i el burret. Excluiu dels homes eren el joc de pilota a mà i el de les bitlles grosses; a les bitlles era habitual jugar-hi fins a edats ben avançades.

Pel que fa a l'espai hem observat que l'indret escollit per jugar, a banda del pati de l'escola i de la pròpia casa (principalment l'entrada), era el carrer i, més concretament, la plaça del poble i les eres. Fins i tot, moltes vegades, la plaça s'utilitzava com a pati o "recreo" de l'escola. Els infants feien vida al carrer i en sortir d'escola, a la tarda, anaven a casa a buscar el berenar i amb aquest a la mà sortien al carrer per iniciar els seus jocs, els quals gairebé sempre duraven fins que es feia fosc o fins a l'hora de sopar. En molts pobles de la comarca tenien condicionat, expressament per jugar al joc de pilota a mà, un espai que anomenaven "el botador", altres aprofitaven la paret sòlida i lliça d'alguna casa, principalment la de l'església; encara avui dia en molts pobles existeix el carrer o plaça que porta el nom de "Joc de la pilota" o "del Joc" o "Botador". Per al joc de les bitlles, a cada poble escollien un lloc fix per jugar-hi (una era en concret, una plaça, o un indret arcerat). Les dones jugaven a cartes a les cases (a l'entrada o vora el foc, segons l'estació) o al carrer, on es reunien una colleta, feien un "rotllet". Els homes acostumaven a reunir-se en locals tancats, al cafè, a la barberia o al forn del poble. Ocasionalment s'organitzaven jocs en les immediacions d'ermites i capelles, coincidint amb romeries o celebracions de caire religiós.

Inscripció sobre pedra on consta: "JUEGO D PELOTA AÑO 1 33 BORDES MAJORAL".
La xifra de la centúria actualment és il·legible. Preixana. (Fotografia: Francesca Bardají).

Baix relleu situat a la part superior d'una paret on al segle XVIII es jugava al "joc de la pilota".
Tal com il·lustra la imatge, la pilota s'impulsava amb una pala en comptes de fer-ho amb la mà. Sant Martí de Maldà. (Fotografia: Andreu Serés).

**Plaça del Botador,
indret on es jugava
a "pilota a mà".**
Puigverd d'Agramunt.
(Fotografia: Francesca
Bardaji).

**Inscripció sobre
un carreu on consta:
"qui no tinga dines
que no jugui qui
bulga jugar posar".**
Sant Martí de Maldà.
(Fotografia: Francesca
Bardaji).

**Restes del terra
enrajolat del castell
de Verdú on al s.XIX
es jugava al
"joc de la pilota".**
Verdú. (Fotografia:
CEL).

ens han dit que moltes vegades es posaven a jugar a bitlles quan sortien de la missa del diumenge al matí. En alguns pobles el diumenge a la tarda es feia ball, cinema o teatre.

Pel que fa als estris de joc, hem comprovat que els infants (alguna vegada amb l'ajut d'un adult) es construïen les seves pròpies joguines amb materials, sovint reciclats, que tenien a l'abast o que aconseguïen de l'entorn natural (rutilles de llantes de bicicletes o de cèrcols de casc d'arengades, pilotes de retalls de draps, de llana o de gomes de pneumàtics vells i alguna de la bufeta del porc, canuts o sarbatanes de canyes, xeringues de troncs de saüc, fones de branques de salze, om, vern o lladoner, xiulets i anells de pinyols, bolitxos de tronquets d'olivera, escopetes amb canyes o fustes, arcs amb vímet, fletxes amb barnilles de paraigües vells, violins i flautes de canyes, carros petits amb llaunes, capses, fustes o branques, io-ios amb dos botons grossos, collarets i polseres de pasta de sopa, balancetes de tapes metàl·liques de capses de llustre o de peles de magrana, grues i estels amb roba, paper i canyes, xanques amb trossos de fusta o amb pots de llauana, gronxadors o baldadors amb fustes i sogues, patinets i carretons amb fustes, nines de draps amb cabells de llana o de panotxa de panís...). Alguns informadors ens han explicat que fins i tot s'havien fet, quan eren nois, el seu propi joc de bitlles grosses tallant i polint tronquets d'olivera o de roure. A Verdú, població de tradició terrissera, la mainada aprofitava els padellassos i les nanses trencades dels sillons i càntirs per jugar. Informadors de diverses poblacions de la comarca ens han comentat que per aconseguir un palet aprofitaven la part de goma d'un taló de sabata o demana-

Pel que fa al temps, hem apreciat que normalment els jocs s'adaptaven a les estacions de l'any, alguns eren més propis de la primavera i de l'estiu (jocs de rotllana, cuc o cuit amagar, patacons, miniatures, cavall fort, cantiretes, els ossets, els didals, les agulles, l'un dos tres salta pagès, la bassaball, la gallina cega, la gallina ponicana, fer volar estels o grues...) i altres de l'hivern (la majoria jocs de córrer i saltar). No obstant això, els informadors han explicat que hi havia jocs que es jugaven tot l'any i que sovint un joc s'imposava de cop i volta, sense cap raó aparent, i estava de moda una temporada fins que se n'imposava un altre. També hem detectat jocs que acostumaven a jugar-se per Dijous gras, per Pasqua o quan s'organitzaven trobades o berenades col·lectives (saltar a corda, gallina cega, arrencar cebes, estirar la corda, el pare carabasser, els disbarats...) i altres que eren propis dels aplecs, festes religioses o patronals i de la Festa Major (trençar l'olla, pujar el pal ensabonat, curses...). Els jocs d'adults normalment es limitaven només als diumenges o dies festius, abans o després de dinar; entre setmana acostumaven a fer-se al vespre, després de la jornada laboral. Alguns informadors

**Joc de sis bitlles
del s.XIX, procedent
de Claravalls.**

(Fotografia: Francesca Bardají. Santa Maria de Montmagastrell. Col·lecció particular).

**Pala de fusta
recoberta de cuir
emprada antigament
en el "joc de la pilota".**

Col·lecció particular
Josep Bisa. Sant Martí
de Maldà. (Fotografia:
Francesca Bardají).

**Baldufa. El seu
propietari, quan la
va comprar, hi va
inscriure la data: 1943.**

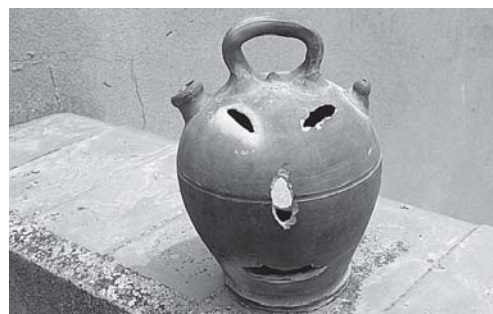
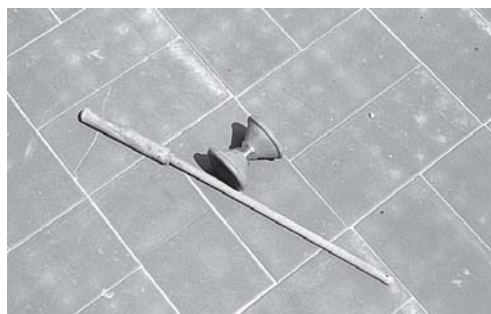
Col·lecció particular
Josep Bisa. Sant Martí
de Maldà. (Fotografia:
Francesca Bardají).

**Diàbolo. Joguina
d'infantesa de
la informadora
Dolors Serra.**

Col·lecció particular.
Verdú. (Fotografia:
Francesca Bardají).

**"Cap de mort", silló
amb orificis dins el
qual es posava una
espelma encesa.**

Els infants de Verdú
l'utilitzaven per fer
por als veïns.
Col·lecció particular.
Verdú. (Fotografia:
Francesca Bardají).

ven un retall de ferro al ferrer del poble i que per fer-se els patacons sovint demanaven cartes velles als cafeters, així com també demanaven, als garatges, boles d'acer dels coixinets.

Les joguines comprades, en canvi, llevat de les senzilles com les boles i les baldufes que es venien a les botigues dels pobles, eren utilitzades en un percentatge molt limitat. Algunes joguines de compra eren fruit de regals que ocasionalment els portaven els parents quan venien de ciutat. Expliquen els informadors que per la diada de Reis alguns afortunats, no tots, rebien presents (unes bitlles petites, o una pilota, o una Pepa de deu, o un cavall de cartró...). Una altra ocasió per aconseguir una joguina de compra eren les parades de les fires anuals i de les festes majors (joguinetes de terrissa, pilotetes, trompetetes...), les quals tota la mainada esperava.

Pel que fa als objectius dels jocs, hem constatat que algunes vegades s'apostaven diners (homes adults) o estris de joc que feien de moneda (boles, patacons, cromos...), però sovint es jugava només pel plaer de fer-ho o simplement per la satisfacció de ser el vencedor del joc, ja que aquest guanyava prestigi entre els altres. Amb la pràctica dels jocs els prota-

gonistes es familiaritzaven amb els espais del poble i voltants, aprenien a establir relacions amb els seus veïns, s'adaptaven al tarannà i al ritme de vida imperant propi de la societat rural d'aquella època i aprenien els principals missatges simbòlics de la seva societat, ja que els infants, en els seus jocs, moltes vegades imitaven el rol dels adults.

Pel que fa a les peculiaritats, cal assenyalar que hem detectat alguns jocs que predominen més en una zona de l'Urgell que en una altra, tal vegada a causa d'influències de les comarques limitrofs: el joc del boli o bòlit, per exemple, s'ha identificat més a la zona del pla i del Sió, en canvi, el joc dels didals, també anomenat "marcs", sembla ser que era més comú als pobles de la zona del Corb; en aquesta mateixa zona, la més propera a la Conca de Barberà, la cançó del joc de rotllana "olles-olles de vi blanc" era cantada: "olles-olles de Montblanc".

A Castellsèra ens han explicat que buidaven una carabassa, hi retallaven uns ulls, un nas i una boca i després de col·locar una espelma encesa a l'interior la portaven a les cases (pràctica habitual als països anglosaxons). A Verdú, en comptes d'una carabassa utilitzaven un silló esbroquellat i l'anomenaven "cap de mort".

També hem localitzat alguns jocs que ens els han explicat en un poble i, en canvi, els informadors dels pobles veïns no els coneixien: el joc anomenat “caseta cuita” jugat a Preixana, “la bassaball” jugat a Tornabous, “la bolanguera” jugat a Altet, “les figueretes” jugat a Guimerà, “el bolitxo” jugat a Anglesola, “el llop” jugat a Ossó de Sió, “la malla” jugat a Vallbona de les Monges, “el quinzet” jugat a Belianes, “santigre” jugat a Verdú, “la torre en guàrdia” jugat a Agramunt, “verbena” jugat a Montclar... Aquest fet podria estar associat a influències forànies puntuals.

A part dels jocs, de les cançons associades a aquests i de les cançons o fórmules per triar el torn de joc, també hem recollit tota una sèrie d'entreteniments que formaven part de les pràctiques lúdiques dels infants de l'Urgell. Un dels seus divertiments predilectes era amoïnar l'altri: picar a les anelles de les portes de les cases i fugir corrents, fer ensurts als veïns col·locant a les entrades fosques un silló o una carabassa amb una espelma a l'interior, fer esquellots als vidus que es casaven de nou, saltar i esgarriar pallers, caçar la joca, fullar nius... Especialment propi dels nens era fer punteria: tirar lledons, pinyols o altres projectils amb canuts i fones i mullar amb xeringues de saüc. Un altre divertiment era anar a prop del riu o de les basses, on sovint anaven els nens a banyar-se, i entretenir-se a tirar pedres a la superfície de l'aigua amb la intenció de fer-les rebotar com més vegades millor (la cullereta); també feien volar pots amb carbur i feien cassoles de fang que després rebentaven contra el terra (el Bernat), organitzaven orquestres amb diversos instruments musicals construïts per ells mateixos, baixaven pels marges de terra (relliscadors), construïen forns i cabanes, es disfressaven i feien repre-

sentacions improvisades de teatre, saltaven fogueres la nit de Sant Joan...

Si bé el patrimoni lúdic tradicional a l'Urgell és ric i variat, com s'ha pogut constatar, cal tenir present que aquesta riquesa que es transmet de grans a petits de forma oral o a través de l'observació del joc, actualment es troba en mans de la gent d'edat avançada, la forma tradicional de transmissió de la pràctica del joc s'ha trencat i molts jocs ja no han passat d'una generació a una altra. Aquest fet pot comportar la pèrdua de molts dels jocs o de les variants pròpies d'una població o zona determinada. Per això, el fet de fer-ne una recopilació i de deixar-ne constància escrita, de la forma més detallada possible, constitueix un primer pas vital de cara a la preservació d'aquest patrimoni.

Amb les dades d'aquesta recerca, des del Museu Comarcal de l'Urgell es pretén fomentar la difusió i la pràctica dels jocs tradicionals mitjançant tallers per a escolars, exposicions, mostres, publicacions i la participació en esdeveniments lúdics culturals relacionats amb aquests jocs, de manera que aquesta recerca reverteixi directament en les persones de la comarca.

Jocs de rotllana a la plaça de la Vila, davant el monestir de Santa Maria de Vallbona.
Vallbona de les Monges. Any 1879.
(C.P. Ramon Castelló)

Imatge de la cursa de la cordera a la serra de Sant Eloi.
Tàrrega. Anys vint.
(Fotografia: Gumersindo Pascual. Col·lecció particular Paco Pascual).

Rotllet de dones jugant a cartes.
Agramunt. Anys trenta.
(Arxiu Municipal d'Agramunt).

Il·lustració d'una imatge de dos senyores que juguen amb el diàbolo, formada per la reproducció de tres cromos.
Col·lecció particular Ramon Boleda. Verdú.
(Fotografia: Oriol Saula).

Il·lustració d'un cromo on es representa una imatge del joc de “la gallina cega”.
Col·lecció particular Ramon Boleda. Verdú.
(Fotografia: Oriol Saula).

Nens jugant a boles.

Bellpuig. Any 1949.
(Fotografia: Jaume Fortuny. Col·lecció particular).

Il·lustració d'una imatge de nens que salten la foguera de la nit de Sant Joan,

formada per la reproducció de tres cromos.
Col·lecció particular Ramon Boleda. Verdú.
(Fotografia: Oriol Saula).

Cursa de sacs a la serra de sant Eloi.

Tàrraga. Anys seixanta.
(Fotografia: Josep Saula. Col·lecció particular família Saula Briansó. Tàrraga).

Nens jugant a futbol al camp dels escolapis.

Tàrraga. Any 1967
(Arxiu Escola Pia la Mercè de Tàrraga).

Preparació d'una foguera de Sant Joan.

Tàrraga. Any 1971.
(Fotografia: Calafell. Arxiu Nova Tàrraga).

Enlairament d'estels. Festa de l'arbre 1981.

Tàrraga. (Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga, Fons Fotogràfic Municipal, núm.1026)

Bibliografia

AMADES, J. (1980) *Folklore de Catalunya III. Costums i Creences*. 2ª. Ed. Barcelona: Biblioteca Perenne
AMADES, J. (1984) *Auca dels jocs de la mainada*, Alta Fulla, Barcelona.
BELLMUNT, J. (1991) *Fets, costums i llegendes. L'Urgell, I*. Lleida: Pagès Editors.
BELLMUNT, J. (1991) *Fets, costums i llegendes. L'Urgell, II*. Lleida: Pagès Editors.
BIBLIOTECA NACIONAL. MINISTERIO DE CULTURA (1994) *Diversiones cortesanias y populares*. Alinco S.A. Barcelona.
BOLEDA, R; DUCH, J; GELAVERT, D. ET AL. (1986) *La vall del Corb*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
BUSQUÉ BARCELÓ, M. (1993) *Rocafort de Vallbona. Cançons, jocs, costums*. Lleida: Pagès Editors.

COSTAFREDA CASTILLO, A. (1997) *Artesa de Lleida. Jocs i entreteniments populars*. Lleida: Pagès Editors.
COSTES, A. (1997) *Emborrapà! Jocs de carrer jugats a Amposta*. Amposta: Ajuntament d'Amposta.
FARGAS, A. (1997) *Simbolismo de los juegos de mesa*. Barcelona: MRA, Creación y Realización Editorial, S.L.
GUILLEMARD, G; MARCIAL, J.C; PARLEBAS, P. (1988) «Las cuatro esquinas del juego» Ed. Agonos. Lleida.
LAVEGA, P. (1995) *Del joc a l'esport. El joc de bitlles al Pla d'Urgell (Lleida)*. Tesis doctoral Universidad de Barcelona.
LAVEGA, P ; OLASO, S. (1999) *1000 juegos y deportes populares-tradicionales. La tradición jugada*. Barcelona: Paidotribo.

- MARIN, I; PARDO, O. (1996) *El jugar de l'Amades*. Tarragona: El mèdol.
- MAESTRO, F. (1996) *Del Tajo a la Replaceta. Juegos y divertimentos del Aragón rural*. Ediciones 94. Zaragoza.
- MORENO MARTINEZ, R. (1998) *Juegos tradicionales de nuestra niñez*. Valladolid: Àmbito Ediciones, SA.
- SALA COY, R. (1989) *Temps de joc*. Barcelona: Editorial Claret S,A.
- SERRA BOLDÚ, V. (1987) *Folclore de la pagesia* (Edició i estudi preliminar a cura d'Isidor Cònsul i de Ramon Miró).
- VARIS. (1988) *Les nostres contrades: l'Urgell, vol.III: Costums i Tradicions*, Grup de Recerca Pedagògica de l'Urgell, Institut de Ciències de l'Educació, Diputació de Lleida.
- VILADOT PUIG, J.; CREUS BONCOMPTE, R. (1996) *Jocs dels infants d'Agramunt*. Agramunt: Revista Sió.
- VIOLANT SIMORRA, R. *Obra Oberta, 1*. Alta fulla, Barcelona.
- VIOLANT SIMORRA, R. (1996) *La joguina tradicional construïda pels mateixos infants emprant plantes, flors, fruites, canya, fusta, fang, paper, cartró i altres materials*. Barcelona: Editorial Altafulla.

Notes

¹ L'equip de treball de recerca i estudi ha estat format per: Pere Lavega Burgués (coordinador), Francesca

Bardaji Santiveri, Antoni Costes Rodríguez i Oriol Saula Briansó.